

# GUD I HISTORIEN

4/9

UNDER SENARE TID torde knappast ha hänt att svenska historiker påstått sig kunna fastställa ingripanden från Guds sida; endast någon gång har åtydningar i denna riktning gjorts vid mera festliga tillfällen, då vetenskapen gärna vill draperas sig med stora och hemliga insikter, och dessa åtydningar har varit så oförbindliga, så beslöjade att de smält samman med musiken, kanterna och den officiella pompan. I en för några år sedan utgiven skrift ("Historia och religion") framhöll kristna historiker att



Modern gudsdom: det bombade Berlin.

deras forskning måste vara helt oberoende av deras religiösa tro, och detta är utan tvivel den allmänt godtagna ståndpunkten. Inte heller våra teologer söker genom tolkningar av historien i kristen anda berika och stärka sin förkunnelse.

Helt annorlunda ställer sig professor Butterfield och hans kamrater inom protestantiskt och katolskt orienterad vetenskap. Enligt dem är historien i första hand en historia om gudomliga ingripanden.

Det kanske mest centrala i Butterfields historiefilosofi är hans tro på gudsdomar i historien. Det är ingenting fantasifullt i att påstå — skriver han i "Christianity and History" — att både 1918 och 1933 och 1945 en dom föll över den preussiska militarismen. "Hur lyckligt skulle inte Tyskland vara i dag... om det åtminstone år 1918 kunde ha uppfattat resultatet som en Guds dom och försökt upptäcka vad man kunde ha gjort för att förtörna himmelen... Om jag inte blir övertygad om att detta kapitel i historien bör revideras, måste jag personligen anse att här är ett hållbart exempel på moralisk dom inom historiens ram..." Gång på gång återkommer han till denna tanke, till att historien vittnar om den "levande gudens" insatser och att det här är fråga om en personlig Gud, en människoliknande Gud — "inte en formlös dimma eller någon obestämd substans" eller någon kraft inom människorna själva. Då Gud inskrider med en dom — även denna synpunkt upprepas i arbete efter arbete och på sida efter sida — är det främst på grund av att ett folk visat egenrättfärdighet. Enligt en fundamental historisk lag faller gudsdomarna "hårdast på dem som börjat tro sig vara gudar, som spjärnar emot försynen och historien, som sätter sin förtrostan i av människorna utformade system och dyrkar sina egna händers arbete". Engelsmännen har inte blivit dömda ännu; de har "fun-

nit en mindre arrogant metod (än tyskarna) att samarbeta med försynen". Men det är mycket möjligt att Gud, som begagnat England som bödel mot tyskarna, en annan gång låter ett annat folk verkställa dom över England.

Denna tankegång blir mera grovt och samtidigt mera logiskt utförd av andra författare. "Det var en av de gammaltestamentliga profeternas djupaste insikter att de olika nationerna i världen i sitt handlande förverkligade en gudomlig macts domslut", skriver Reinhold Niebuhr i "Tidernas tecken". "Varje nation ställdes ytterst under samma dom, som den själv hade varit ett redskap för att verkställa. Grunden för denna växelverkan var alltid densamma. Folken antog att de såsom redskap för den gudomliga försynen kunde känna sig trygga och i besittning av ett särskilt moraliskt värde. Kort sagt, de frestades till självhävdelse just genom fullföljandet av sina speciella uppgifter. Men därigenom ställdes de också själva under den gudomliga rättvisan." Katoliken Daniélou förklarar under hänvisning till Butterfield att en nations framgång inte innebär att den är välsignad av Gud; framgången "betyder blott att Gud begagnar nationen som instrument för sitt domslut, med frihet att senare krossa den". Löwith ("Meaning in History", 1949) behandlar samma tema.

Det är i själva verket Bosuets tankegång som här överallt kommer igen. Gud låter ett folk slå ett annat; det segrande folket blir — i regel — högfärdigt, och då knäcker han det med ett tredje folk. Det gäller att visa allmakten genom tuktan. Man erinrar sig Thomas Manns novell om tiggaren, som regelbundet knivskar sin hund för att njuta av den undergivenhet som lidandet framkallade; då hunden var frisk blev han lekfull, hängstyrt och mindre ynkligt tillgiven.

Butterfields uppfattning om gudsdomarna framträder på många

sidor så markant och egenartad som det nyss givna referatet ger vid handen. Men i andra sammanhang gör han uttalanden som är oförenliga med den strängare tankegången och gör talet exempelvis om gudsdomen över Tyskland meningslöst. Så framhåller han det uppenbara att många folk gått under utan att ha företett speciell ondska eller egenrättfärdighet och att andra folk under mycket lång tid haft framgång trots sådana egenskaper. "Vi kan aldrig hävda att de som genomgått de mest fruktansvärda katastroferna i historien måste anses vara i och för sig sämre än någon annan", skriver han. Inbland tycks Gud enligt Butterfield låta bovarna gå fria och näpsa de oskyldiga; hans verksamhet blir mänskligt sett helt godtycklig. Något försök att visa förenligheten av påståenden som det nyss citerade med tron på gudsdomar görs inte. Den sistnämnda tron blir stundom rent av försvarad som nyttig för de dömda; det kan vara bra för ett av olyckor drabbat folk att "tänka på sina olyckor som en gudsdom och göra dem till utgångspunkt för en djupare självprovning".

Åtminstone till en del kan denna inställning — motsägelsefull och fantastisk som den är — förklaras av den ofta och energiskt framförda tanken på alla syndfullhet. Då en nation går under "lider den i realiteten för sin del i människans universella syndighet"; det ställföreträdande lidandet, som innebär att en bestraffas för en annans fel, omtalas också med gillande. Från detta utomordentligt starka betonande av att alla är onda och därför förtjänta av straff — erinrande om de Maistres ord att var och en är värd steglar och hjul — kommer Butterfield till en rad visserligen vagt formulerade men till sin allmänna tendens tydliga slutsatser. Han anbefaller tolerans folken emellan och tar avstånd från tron på den ena partens rättfärdighet i ett krig (trots teorin om nederlag som gudsdomar); då alla är syndiga och det är svårt att mäta graden av syndfullhet — särskilt med tanke på de skilda förutsättningarna i historia och miljö — blir ett slags principiell fördrag-



samhet naturlig. I vissa sammanhang kommer han mycket nära tanken att alla är lika goda kålsupare, men han väljer sina uttryck med sådan omsorg att de inte blir riktigt stötande. Historikern kan inte säga, skriver han exempelvis, om Hitler var bättre eller sämre än Napoleon — men han jämför inte dem med Lincoln eller Gladstone; i en passage som oformodat faller in i rena framstegsklichée uttalas att de stridande grupperna från en högre synpunkt samarbetar och att alltså högermän och socialister "i sista hand är allierade som råkat bli osams" — men det antyds inte att nazister, kommunister och demokrater "i sista hand" är samverkande grupper.

Ytterligare två moment i Butterfields historiefilosofi bör beröras. Genom högflygande planer och stora perspektiv vinner vi ingenting — det går, precis som hos Bossuet, inte som vi tänker — och "i historien faller himlens hårdaste slag på dem som inbillar sig att de kan leda utvecklingen på ett suveränt sätt". Det riktiga är därför att hålla sig stilla, att "söka nå det goda i sin lilla vrå av världen", att genom en lämplig grad av passivitet "samarbeta med försynen". Den kristna historien lär oss, det är tydligt, fast det inte direkt utsågs, att vi åtminstone i England bör rösta med högern. Mot denna synpunkt bryter sig emellertid en annan som mera anknyter till resonemang om gudsdomar och katastrofer. Lidanden och motgångar innebär en "disciplin för själen" och "en prövning av karaktären". "Historien är ett sätt att skapa personligheter, även genom att så att säga mala sönder dem." "Endast i en värld där lidande är möjligt och där ställföreträdande lidande kan uppnås kan människor nå kärlekens djup och höjder och finna livets friare musik." Det är ingen förkunnelse för de stilsamma, snarare ett för svar för Guds straff såsom stimulerande mänsklig finess.

Att denna förvirrade framställning kunnat prisas som en stor historisk och religiös insats beror väl delvis på den naturliga glädje med vilken kristna hälsar bidrag från professionellt profana forskare. Men därtill kommer att Butterfield, liksom Toynbee, är ytterst bestickande. Det elegant vaga präglar många uttalanden, de motsägande resonemangen förbinds av allmänsanningar som inger tillit, och även den kritiske har hela tiden intrycket av en hederligt övertygad människa, som tänker

konstigt på grund av övermäktiga känslor. Skilda riktningar kan här finna vad de söker: den dogmatiska finner en gammal sträng gudstro, relativisten finner stöd för tron på alltings osäkerhet, framstegsmannen får sitt, och hans motståndare, som tänker blott på själens frälsning, får ännu mera; patrioter och demokrater kan inte klaga, men det finns en viss överlägsenhet i instämmandet med dem som kan göra även de icke välsinnade nöjda.

Ja, även ett ord bjuds åt den som tvivlar på det hela. Gång efter annan anför Butterfield — liksom Niebuhr — att hans historiesyn strängt taget beror på hans religiösa tro; han proklamerar historiska lagar, men han gör det inte som ren historiker. "Jag kan inte se hur en människa kan finna Guds hand i den världsliga historien, om han inte först blivit övertygad av personlig erfarenhet." Det sägs rent av att historievetenskapen inte kan bevisa den kristna tolkningen; visserligen följs sådana erkännanden av halvt föraktfulla ord om "den rent tekniske historikern", om "den ordinäre historieforskaren", om "den som blott observerar det yttre". Det är för samtida ideologisk debatt utmärkande drag av antiintellektualism. Endast den som tror kan begripa vad som tros; därmed är man värnad mot debatt och kritik.

Den kristna historiefilosofi som avtecknar sig hos Butterfield, Niebuhr och andra kan möjligen delvis vara betingad av de politiska händelserna. Butterfield antyder själv detta då han skriver att blott under katastrofala skeenden är det möjligt att fatta den djupa sanningen i de judiska profeternas syn. Det är tänkbart att bilden av Gud som den stränge domaren blivit mera godtagbar genom krigen och omvälvningarna; under den långa tiden av stigande välbstånd och humanisering hade föreställningen om en kärleksfull Gud blivit alltmer dominerande.

Anknytning till tidsläget har också en annan linje i kristen historie- och samhällsdebatt, framförd bland annat av de nyssnämnda forskarna. Den vill visa att nu värderade politiska och sociala företeelser är sent dragna konsekvenser av kristen åskådning.

HERBERT TINGSTEN

I en föregående artikel, "Vad gör Gud?" (30/8), gav Herbert Tingsten en återblick på äldre religiösa historieskrivning och på sekulariseringen genom framstegstanken.